

VOLT EGYSZER EGY TISZTIKAR

A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918

(Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1993. 333 o.)

Zachar József, Deák István német nyelven (is) megjelent munkájának – Der k. (u.) k. Offizier 1848–1918 – ismertetése során többek között a következőket írta: „A recenzens... remélheti, hogy e könyvet mielőbb a magyar olvasóközönség is kezébe veheti.” (Hadtörténelmi Közlemények 1992. évi 1. szám, 200. o.) Reménye elég gyorsan valóra vált, hiszen a Gondolat Könyvkiadó támogatók – a Central and East European Publishing Project (Oxford), az Österreichisches Kulturinstitut (Budapest), a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (Budapest) – segítségével 1993-ban adta közre – Félix Pál értő fordításában – az Amerikai Egyesült Államokban élő és dolgozó történészprofesszor munkáját, melyet nyugodt szívvel nevezhetünk alapműnek. Alapmű, mely az egykori Habsburg Birodalom, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege tisztikara történetének bemutatására vállalkozott az 1848 és 1918 közötti időszakban.

Deák István, élve a történetírásban már régebben teret hódított történelmi-szociológiai-statisztikai módszerrel, két időszakban – 1870 és 1900 – avatott „hadnagyi minta” vizsgálatának eredményei alapján rajzolta meg a tipikusnak is nevezhető k. k., illetve k. u. k. tiszt hiteles portréját. Ahhoz azonban, hogy ezt megtehesse és az olvasó is „képbe kerüljön”, szükség volt egy olyan általános bevezetésre, amelynek a segítségével az olvasó megismerkedhet a Habsburg család vázlatos történetével, a birodalom hadseregének fejlődésével, a haderő szerkezetében bekövetkezett változásokkal, a különböző rendfokozatok, rangok és címek hierarchiájával. Mindezek elengedhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy eligazodjunk eme katonai témákban. Talán nem felesleges utalni arra, melyre a szerző maga is utalt, hogy pl. a katonai igazságszolgáltatás, a hadbíróságok működése olyan bonyolult volt az adott időszakban, hogy maga a szerző sem állíthatja magáról azt, hogy gond nélkül eligazodik a témában a több esztendei alapos kutatómunka dacára.

Természetesen ez a kiragadott példa nem azt jelenti, hogy Deák István ne lenne a téma avatott kutatója, sokkal inkább jelenti azt, hogy a szerző önmagával szemben is legalább olyan kritikus, mint témájával és forrásaival szemben.

Deák István feldolgozási módszere, kritikus és elemző munkája alapján valós képet kaphatunk és kapunk a Habsburg Birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregeinek tisztikaráról, a tiszt társadalmi helyzetéről, iskolázottságáról, magánviszonyairól, életéről, szokásairól. Nem maradnak ki a vizsgálódás sorából olyan fontos kérdések sem, mint pl. a zsidók helye és szerepe a hadseregben, illetve a tisztikarban, felülreprezentáltságuk okai a tartalékos tisztek körében, a hadseregben jól kitapintható vallási és nemzetiségi tolerancia eredete és okai.

Végigolvasva a vonatkozó részeket mindenki számára egyértelművé válik, hogy a hadsereg, a monarchia tisztikara a különböző nemzetiségeknek olyan összeolvasztójává vált, amely kialakított egy ún. „császári és királyi” nemzetiséget és ennek ismeretében a másság megismerése, tolerálása az adott viszonyok között a legtermészetesebbnek tűnt.

Érdekesnek tűnhet talán az a megállapítás, hogy a nemzeti önállósulásra vonatkozó törekvések voltak azok, amelyek a Habsburg Birodalom, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege, a tisztikar egységének kikezdését jelentették és ebben a magyar önállósulási törekvések is jelentős szerepe játszottak.

Rendkívül érdekes és színes a szerzőnek a hivatásos tisztikar tagjainak társadalmi és anyagi helyzetéről festett képe. Kiderül, hogy a birodalom összetartója, a hadsereg, illetve annak tisztikara korántsem részesült olyan anyagi és társadalmi megbecsülésben, amely elvárható lett volna a vele szemben támasztott követelmények ellentételezéseként. Megfogalmazódtak ellenben vele szemben olyan, főleg a társasági élettel kapcsolatos elvárások, amelyek többnyire meghaladták a

tisztek anyagi lehetőségeit. Érdekesnek tűnhet ezzel kapcsolatban pl. az a tény, hogy az önálló nemzeti haderő létrehozására törekvő Magyar Királyság hadseregében – így 1848–1849-ben, de 1910 körül is – a tisztek jövedelme jelentősen meghaladta a császári (és) királyi haderőben szolgáló társaikét.

Természetesen nemcsak az anyagi kérdésekben voltak „furcsa” problémák. 1848–1849-ben a tisztek pl. olyan képtelen helyzetbe kerültek, melyek feloldása lehetetlennek tűnt. A magyar király és a horvát király harcolt egymás ellen, közben a személye ugyanaz volt. Ezek a feloldhatatlan ellentétek még hosszú évekre befolyással voltak a hadseregre és annak tisztjeire.

Igen tanulságos a szerző által a soknemzetiségű birodalom hadseregének belső viszonyairól felvázolt kép, hozzátéve azt, hogy számos soknemzetiségű állam akár példát is vehetne a közel egy évszázaddal korábbi állapotokról. Elég itt talán csak a különböző nemzetiségű legénységet magába foglaló ezredekben megvalósult gyakorlatra utalni, mely nem egy esetben a szolgálati és vezényleti nyelv (német) mellett két-három ezrednyelvet is használt, melynek az elsajátítása a tisztek számára kötelező volt. Így nem furcsa, hogy pl. egy erdélyi gyalogezredben a német mellett a magyar és a román nyelv is „egyenrangú” volt.

Úgy vélem, hogy igen figyelemre méltó Deák Istvánnak az első világháború előtti és alatti helyzetről adott elemzése. Mint írja, a háború első éveiben a hadsereg elveszítette jól képzett hivatásos tisztjeinek jelentős részét. Pótlásukra – természetesen mint háború esetében mindig és mindenütt – tartalékos tiszteket kellett egyre növekvő számban „bevetni”. Ők azonban a legtöbb esetben nem léphettek elődeik nyomába felkészültség, nyelvismeret tekintetében. Így előfordulhatott az is, hogy a parancsnok és a legénység között a kommunikáció majdhogynem a jelbeszédre korlátozódott.

Az első világháború, illetve a békeszerződések utáni helyzetre vonatkozó kitekintés annyiban érdekes, hogy az a k. u. k. tisztek pályafutásának, életútjának alakulását követi nyomon. Mint kiderül, a legtöbb tiszt „új hazájában” folytatta a katonai pályafutását és beilleszkedett a hadseregbe. A monarchia felbomlása után létrejött államok közül leginkább a magyar királyi honvédségben, illetve a Lengyel Köztársaság hadseregében volt töretlen a volt k. u. k. tisztek pályafutása. Ez már kevésbé mondható el a jugoszláv, cseh és román, vagy az osztrák hadseregről. Egyébként húsz évvel később nem egy esetben fordult elő, hogy a szemben álló feleknél egykori k. u. k. bajtársak néztek farkasszemet egymással!

A monarchia katonai történetének megismeréséhez feltétlenül hasznosítandó kötetét Deák István egy példamutató „Bibliográfiai tanulmány”-nyal zárja. Ebben a fejezetben nemcsak mindazon felhasznált irodalomról, forrásokról és emlékiratokról ad számot, melyek munkája alapját képezték, de sorra veszi mindazon kutatókat, akiknek eddigi kutatásai nélkül nem lehetett volna teljes az ő írása.

Úgy vélem, hogy Deák István ezen kötete (is) beleillik abba a kutatási folyamatba, melyet a hazai történészek, hádtörténészek közül Bona Gábor, Hajdú Tibor és e szavak írója folytat. Talán eljöhethet az az idő amikor eme kutatások eredményeként teljes és átfogó képet kaphatunk a mikor önálló, mikor egy birodalomba betagolt – vagy csak egy birodalom által „beárnyékol” – Magyarország hadseregének tábournoki és tisztikaráról és mondjuk az 1700-as évektől kezdődően egy sorozat mutathatja be a magyar katonatiszt portréját 1990-ig. Talán nem téved a recenzens, amikor azt mondja: nem kis szükség lenne erre egy identitását kereső, elődjei pályafutását, problémáit alig ismerő új magyar tisztikar megteremtése során!

Szakály Sándor